

KS. PROF. DR HAB. MARIUSZ ROSIK
Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu

ul. Katedralna 3/4, 50-328 Wrocław, POLAND
tel. +48 71 3271144 , e-mail: mrosik@pnet.pl, mobile: +48 603 036 390
www.mariuszrosik.pl

Ocena krytyczna rozprawy doktorskiej
ZOFII ALEKSANDRY MACIOS
Kontekst kanoniczny, literacki i teologiczny Księgi Rut,
pisanej na seminarium w katedrze Filologii, Historii Biblijnej
i Literatury Międzytestamentalnej UKSW
pod kierunkiem dr. hab. Anny Kuśmirek, prof. UKSW,
Warszawa 2020, ss. 236

1. Ocena zgodności opracowania z tematem oraz ocena struktury

Rozprawa doktorska poświęcona została trzem kontekstom Księgi Rut: kanonicznemu, literackiemu i teologicznemu. Tematyka ta, choć była częściowo opracowana na gruncie polskim, zwłaszcza w kilku artykułach i komentarzach, została przez Autorkę ujęta w inny, nowatorski sposób, ze względu na zastosowaną metodę i dlatego zasługuje na to, by stać się przedmiotem rozprawy doktorskiej.

Poza wykazem skrótów, bibliografią, wstępem i zakończeniem, praca zawiera pięć zasadniczych części, noszących kolejno tytuły: *Księga Rut – zagadnienia wprowadzające*, *Miejsce Księgi Rut w kanonie ksiąg biblijnych*, *Księga Rut w tradycji greckiej – między Księgą Sędziów a Księgami Samuela*, *Implikacje literackie i teologiczne Księgi Rut w zbiorze Pism*, *Związki literacko-teologiczne Księgi Rut w kontekście pozostałych ksiąg biblijnych*. Zaproponowana struktura pracy wydaje się logiczna i nie budzi żadnych zastrzeżeń, choć tytuł ostatniego rozdziału – jak się wydaje – winien być doprecyzowany, sformułowanie „związki Księgi Rut” w naturalny sposób domaga się dopełnienia: z czym? Struktura poszczególnych rozdziałów jest niezwykle przejrzysta.

2. Ocena merytorycznej strony rozprawy

Oceniając merytoryczną stronę rozprawy doktorskiej zatrzymano się kolejno na ocenie celu pracy, ocenie przyjętej metody, a także umiejętności jej zastosowania przez Autorkę w treści monografii.

a. Cel pracy

Cel swej pracy Autorka określa na s. 11: „Celem tej pracy będzie analiza istotnych powiązań intertekstualnych Księgi Rut z innymi tekstami, które występują w bezpośrednim kontekście kanonicznym, jak i z punktu widzenia całego kanonu Biblii Hebrajskiej”. Wcześniej jeszcze precyzuje: „W tej pracy podejmę się ukazania istotnych związków literackich i teologicznych z innymi księgami w kluczu kanonicznym” (s. 10). Tak zarysowany cel jest ważny zarówno z punktu widzenia biblistyki, jak i teologii.

b. Metoda pracy

Autorka we wstępie precyzuje metodę rozprawy: „W badaniach zastosowana będzie intertekstualność w ściślejszym tego słowa znaczeniu, czyli powiązania, które dotyczą jedynie takich relacji między tekstami, które można rozpoznać i wskazać. Opierają się one zwykle na aktywnych powtórzeniach zdań lub fragmentów tekstu” (s.11). Badania intertekstualne zyskują w ostatnich latach na znaczeniu w egzegezie światowej i w środowisku polskim, uzupełniając wnioski wynikające z analiz diachronicznych.

Przedstawiając metodę we wstępie do swej pracy, Autorka omawia także sposób jej stosowania. Jest to ze wszech miar słuszne, gdyż pozwala czytelnikowi zapoznać się najpierw teoretycznie z metodą, której praktyczne zastosowanie odnajdzie w następnych rozdziałach.

c. Zastosowanie metody w treści pracy

Metody stosowane są przez Autorkę w sposób konsekwentny i poprawny. I tak w I rozdziale swej pracy Doktorantka zatrzymuje się na *status quaestionis*, uwzględniając główne hipotezy na temat datacji, autorstwa, a następnie kwestii związanych z gatunkiem literackim, strukturą i treścią Księgi Rut. Na szczególną uwagę zasługuje szeroko omówiona kwestia datacji. Autorka systematyzuje argumenty przemawiające za przedwygnaniowym, wygnaniowym i powygnaniowym

pochodzeniem księgi. Niezwykle ciekawie przedstawia się struktura księgi zbudowana w oparciu o tzw. sceny kryzysowe. Rozdział kończy omówienie przesłania teologicznego Księgi Rut z naciskiem na dwie kwestie: działanie Boże oraz kwestię sprawiedliwości Prawa.

Rozdział II obejmuje omówienie informacji na temat procesu kształtowania się kanonu ksiąg biblijnych w tradycji hebrajskiej (TM) i greckiej (LXX), przy uwzględnieniu świadectwa Józefa Flawiusza i Talmudu. Autorka przytacza także starożytne świadectwa dotyczące tekstu Księgi Rut (Qumran) oraz nawiązania do postaci Rut w Nowym Testamencie. Zwraca również uwagę na nawiązania do Księgi Rut we wczesnej egzegezie żydowskiej oraz na miejsce księgi w spisach kanonu u Ojców Kościoła.

W rozdziale III Doktorantka ukazuje istotne związki literackie Księgi Rut z księgami Biblii greckiej. Bierze pod uwagę czas i miejsce Księgi Rut w odniesieniu do bezpośrednio sąsiadujących z nią ksiąg (Księga Sędziów i Księga Samuela w Septuagincie zwane „Królewskimi”, z własną numeracją), jak i z szerszej perspektywy tekstów biblijnych. Szeroko omawia zarówno kontekst literacki, jak i teologiczny, w jakim pojawia się interesująca Ją księga. Rodzi się jednak zasadne pytanie: skoro chodzi o tradycję grecką, a rozdział w większości poświęcony jest Septuagincie, dlaczego przy omawianiu zagadnień teologicznych i literackich Autorka wciąż bazuje na tekście hebrajskim Księgi Rut. Czy sięgnięcie po tekst grecki nie pozwoliłoby na ukazanie szerszego wachlarza znaczeń przesłania teologicznego (np. konfrontacja greckiego *eleos* z hebrajskim *hesed*)?

Rozdział IV obejmuje omówienie miejsca Księgi Rut w ramach kanonu żydowskiego. W zbiorze tym księga ta zajmuje różne miejsca w kolejności ksiąg biblijnych. Autorka omawia kolejno miejsce Księgi Rut przed Psalmami, po Księdze Przysłów i w zwojach Pięciu Megilot. W tym ostatnim paragrafie niezwykle interesujące są implikacje pozycji Księgi Rut do zrozumienia istoty Święta Tygodni.

Rozdział V poświęcony został istotniejszym związkom intertekstualnym Księgi Rut z innymi księgami, które pozwalają spojrzeć na badaną księgę z szerszej perspektywy kanonicznej. W tym wypadku podział paragrafów jest bardzo systematyczny i obejmuje kolejno Pięcioksiąg, Proroków i Pisma.

Każdy z rozdziałów kończy się krótkim podsumowaniem. Ostateczne wnioski przedstawia Autorka rozprawy w podsumowaniu całości, czyli „Zakończeniu” pracy. Zakończenie to jest obszerne i rzetelnie podsumowuje przeprowadzone badania.

Otwiera także czytelnika na perspektywę nowotestamentalną, przywołując genealogię Mateusza, w której pojawia się postać Rut, i podkreślając uniwersalistyczny charakter zbawczej śmierci Chrystusa.

Doceniając wszelkie walory tego rzetelnego opracowania postawić należy kilka problemów, które nasuwają się podczas lektury:

1) We wrześniu 1989 roku Philip S. Alexander na sympozjum zorganizowanym przez Durham University rozpoczął swój wykład, zatytułowany „*The Parting of the Ways*” *from the Perspective of Rabbinic Judaism*, od pytania: „Kiedy chrześcijaństwo i judaizm oddzieliły się od siebie i poszły każde swoją własną drogą?”. Największą rolę w procesie rozchodzenia się dróg Kościoła i Synagogi odgrywały bez wątpienia czynniki teologiczne, ale nie bez znaczenia okazały się także uwarunkowania historyczne, społeczne, kulturowe, językowe, a nawet ekonomiczne. Spośród czynników teologicznych jednym z najistotniejszych okazywała się często odmienna wśród Żydów i chrześcijan interpretacja tekstów Biblii Hebrajskiej. Czy – zdaniem Doktorantki – można zauważyć różnice (jeśli tak, to jakie?) w interpretacji przesłania teologicznego Księgi Rut w chrześcijaństwie i judaizmie?

2) Do coraz powszechniejszych metod interpretacji tekstów biblijnych należy tzw. lektura egzystencjalna. Jednym z nurtów takiej lektury jest lektura feministyczna. Wielu zwolenników tego nurtu sądzi, że Biblia ukazuje kobietę tendencyjnie, w związku z tym sprzeciwiają się wyrosłemu na Biblii androcentryzmowi, zadomowionemu - jak mówią - w tradycji kościelnej¹. Krytycy androcentryzmu biblijnego zwracają się głównie przeciw dominującemu w Piśmie Świętym obrazowi Boga-mężczyzny, który jest Królem, Sędzią, Prawodawcą, Władcą i Panem. Femiści (i feministki) niekiedy stawiają sobie za cel także oczyszczenie interpretacji Biblii z tendencyjnego ukazywania kobiety przez autorów natchnionych. Zdając sobie sprawę, że tendencyjność ta uwarunkowana była historycznie i mentalnościowo, wzywają do absolutnego jej unikania w interpretacji tekstów.

¹ Więcej na ten temat zob. w: V.R. Mollenkott, *Gott eine Frau? Vergessene Gottesbilder der Bibel*, München 1985; R.R. Reuter, *Sexismus und die Rede von Gott. Schritte zu einer anderen Theologie*, Gütersloh 1985; E. Schüssler-Fiorenza, *Die Frauen in den vorpaulinischen und paulinischen Gemeinden*, w: B. Broten, N. Greinacher, *Frauen in der Männerkirche*, München – Mainz 1982, 112-140.

Pomimo niekiedy skrajnych tendencji interpretacyjnych przy feministycznej lekturze Biblii, należy docenić walory tego podejścia, które rzeczywiście przynieść może wiele dobrodziejstw dla teologii biblijnej, zgodnie z zapisem w dokumencie Papieskiej Komisji Biblijnej *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*: „Egzegeza feministyczna zawiera wiele elementów pozytywnych. Dzięki niej kobiety biorą coraz bardziej czynny udział w badaniach egzegetycznych. Dostrzegły one, wyraźniej niż mężczyźni, obecność, znaczenie i rolę kobiety w Piśmie św., w historii początków chrześcijaństwa i w Kościele. Poszerzenie się horyzontów kultury nowoczesnej dzięki wyraźniejszemu uwydatnieniu godności kobiety i jej roli w społeczeństwie i w Kościele, doprowadziło do tego, że w tekstach biblijnych szuka się odpowiedzi na nowe pytania, co stwarza okazję do dokonywania coraz to nowych odkryć” (I, E 2). Księga Rut ze względu na dwie główne bohaterki wydaje się być znakomitym materiałem do feministycznej interpretacji. Czy zdaniem Doktorantki taka lektura wnosi wiele nowego do tradycyjnej (jeśli można tak powiedzieć) egzegezy księgi Rut? Czy można podać przykłady wydobycia z księgi przesłania niedostrzeganego czy niedocenianego dotychczas, a uwypuklonego przez lekturę feministyczną?

3) W rozdziale I Autorka mówi o języku Księgi Rut. Czy badanie języka znacząco wpływa na określenie datacji księgi? Czy są w niej *hapax legomena* (przynajmniej jeden udało się Autorce wyłowić – Rt 2,14)? Czy język ten znacząco odbiega od ksiąg sąsiadujących z Rt w kanonie żydowskim i w LXX?

4) Ostatni problem, który może sobie postawić czytelnik dysertacji mgr lic. Zofii Aleksandry Macios (bardziej do osobistych przemyśleń niż dyskusji podczas obrony rozprawy) dotyczy aktualizacji przesłania księgi w dobie współczesnej emigracji: czy Księga Rut winna wnieść nowe światło w spojrzenie na proces przemieszczania się rzeszy emigrantów i uchodźców oraz kwestię przyjmowania ich przez kraje o odmiennej tradycji kulturowej i religijnej?

3. Ocena formalnej strony rozprawy

Oceniając formalną stronę rozprawy doktorskiej zatrzymano się na jej języku, a także nad sposobem i umiejętnością formułowania wniosków.

a. Język

Doktorantka operuje poprawnym i bogatym słownictwem, język rozprawy jest naukowy, a jednocześnie przystępny. Wydaje się, że niedociągnięcia literowe czy interpunkcyjne częściowo należy zrzucić na karb techniki komputerowej. Przykładowo ograniczymy się do podania jednego z nich. Już w przypisie 2 pojawiają się trzy błędy literowe: angielskie spójniki „with” i „and” winny być pisane małą literą, natomiast „Folklorist” – dużą literą (jest: *Ruth: A New Translation With a Philological Commentary And a Formalist-folklorist Interpretation*).

Przejrzystość i zrozumiałość stylu są dużym walorem pracy, aczkolwiek zdarzają się drobne niedociągnięcia, np.: „Określony w ten sposób **cel** badawczy i przeprowadzone w tym **celu** analizy wykazały...” (s. 198; powtórzenie terminu „cel”). W tekście pojawia się nieco niedociągnięć interpunkcyjnych.

b. Formułowanie wniosków

Wnioski są w rozprawie formułowane w sposób zrozumiały i kompetentny; są dobrze uargumentowane i uzasadnione w treści pracy. Odznaczają się logicznością wyводу. Wynikają bezpośrednio z przeprowadzonych badań, a nie są – jak to się czasem zdarza – zbyt daleko idące bądź nie mające podstaw w przeprowadzonych badaniach.

4. Zapis bibliograficzny i przypisy

Doktorantka podzieliła bibliografię na następujące części: teksty źródłowe, komentarze biblijne, literatura przedmiotu, pomoce metodologiczne i biblijno-filologiczne oraz opracowania ogólne. Podział ten – jeszcze bardziej uszczegółowiony w treści dysertacji – pod względem formalnym nie budzi zastrzeżeń.

Zebrana literatura jest bardzo obfita. Autorka dotarła do wielu pozycji trudno dostępnych. Cieszy również obfite korzystanie z literatury obcojęzycznej. Warto podkreślić, że Doktorantka podaje przy pozycjach bibliograficznych nazwę wydawnictwa, co nie zawsze się zdarza w pracach naukowych; pomija jednak nazwiska tłumaczy literatury obcojęzycznej na język polski.

Praca zawiera dużo przypisów, niekiedy bardzo obszernych, które wskazują na umiejętne posługiwanie się literaturą. Natomiast na stronach, gdzie przypisów brak, Autorka odznacza się doskonałym samodzielnym myśleniem i umiejętnością prowadzenia logicznie poprawnego wyводу. Ów brak przypisów w niektórych partiach

nie jest więc mankamentem, lecz wręcz odwrotnie – świadczy o tym, iż praca jest twórcza. Redakcja przypisów jest jednolita, poprawna. Obszerny jest także wykaz skrótów poprzedzający bibliografię.

5. Wnioski końcowe

Autorka osiągnęła sugerowany przez tytuł pracy i we wstępie cel rozprawy, a powtórzony w zakończeniu: „Celem niniejszego opracowania było ukazanie kontekstu literackiego i teologicznego Księgi Rut w kluczu zbiorów kanonicznych” (s. 198). Drobne usterki i uwagi krytyczne w niczym nie podważają wartości rozprawy.

Można więc stwierdzić, że monografia Doktorantki jest w pełni samodzielna, oryginalna, poprawna zarówno pod względem metodologicznym, jak i merytorycznym. Należy starać się o jej szybkie wydanie drukiem, aby mogła ubogacić polski rynek teologiczny w zakresie biblistyki. Bardzo cieszy fakt, że do grona biblistów dołącza osoba rzetelnie przygotowana do prowadzenia badań nad tekstem natchnionym, odznaczająca się dużą samodzielnością w pracy naukowej i wyrażająca wyniki swych badań językiem w pełni naukowym i zrozumiałym. Uważam, że dysertacja spełnia w pełni wymogi stawiane rozprawom doktorskim i na tej podstawie bez cienia wątpliwości sędzę, że jej Autorka winna być dopuszczona do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. prof. dr hab. Mariusz Rosik
PWT we Wrocławiu

ks. Mariusz Rosik

TEZY DO EGZAMINU WEWNĘTRZNEGO

1. Znaczenie świąt pielgrzymich (hebr. *regalim*) w okresie Drugiej Świątyni, ze szczególnym uwzględnieniem Święta Tygodni.
2. Rola postaci kobiecych w genealogii Jezusa u Mateusza.
3. Postać Rut w Targumie do Rut i Midraszu *Rabbah*.
4. Pozycja kobiety w społeczeństwie żydowskim czasów Jezusa.
5. Starotestamentowe bohaterki wiary: Jael, Judyta, Estera.

ks. prof. dr hab. Mariusz Rosik
PWT we Wrocławiu